

УДК 37.025

ВИХОВНА РОЛЬ РОДИНИ У БОРОТЬБИ ІЗ ШКІДЛИВИМИ ЗАЛЕЖНОСТЯМИ МОЛОДІ В КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ

Ю.О.Павлов, кандидат психологічних наук, Інститут професійно-технічної освіти НАПН України

В статті розглянуто теоретичні і практичні аспекти виховних програм родин щодо боротьби із шкідливими залежностями серед молоді країн Єросоюзу на прикладі Польщі. Акцентовано увагу на тому, що боротьба зі шкідливими звичками сучасної молоді передбачає сумісні зусилля родин, вихователів та викладачів, які на засадах довіри, відкритості, емпатії і порозуміння надають відповідну профілактичну допомогу молоді щодо упередження шкідливих залежностей та формування оптимальних умов пошуку власної тотожності.

Ключові слова: виховні програми, молодь, родина, шкідливі звички, довіра, відкритість, емпатія

ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ РОЛЬ СЕМЬИ В БОРЬБЕ С ВРЕДНЫМИ ЗАВИСИМОСТЯМИ МОЛОДЕЖИ В СТРАНАХ ЕВРОСОЮЗА НА ПРИМЕРЕ ПОЛЬШИ

Ю.О.Павлов, кандидат психологических наук, Институт профессионально-технического образования АПН Украины

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты воспитательных программ семей по борьбе с вредными зависимостями среди молодежи стран Еросоюза на примере Польши. Акцентируется внимание на том, что борьба с вредными привычками современной молодежи предполагает совместные усилия семей, воспитателей и преподавателей, которые на

принципах доверия, открытости, эмпатии и понимания предоставляют соответствующую профилактическую помощь молодежи по предотвращению вредных зависимостей и формировании оптимальных условий поиска собственной идентичности.

Ключевые слова: воспитательные программы, молодежь, семья, вредные привычки, доверие, открытость, эмпатия

FAMILY EDUCATIONAL ROLE IN FIGHTING WITH HARMFUL DEPENDING YOUTH IN THE EUROPEAN UNION IN CASE OF POLAND

Y.Pavlov, Ph.D in Psychology, Institute of Vocational Education and Training of the National of Pedagogical Sciences of Ukraine

The paper reviews the theoretical and practical aspects of educational programs about families fighting harmful dependencies among youth of Yerosoyuzu the example of Poland. The attention that the fight against bad habits of today's youth provides consistent efforts of families, caregivers and teachers, based on trust, openness, empathy and understanding to provide appropriate preventive care youth up to prevent harmful addiction and the formation of optimal conditions for finding their own identity.

Keywords: educational programs, youth, family, bad habits, trust, openness, empathy

Як вказує нинішня зарубіжна статистика, наркотична залежність все частіше торкається сім'ї не тільки в розвинених середовищах, а також в сільських районах. Багато сімей є вражених, дезорієнтованих і безпомічних по відношенню до наркоманії. Звідси народжується потреба батьків в інформації з цієї галузі та з ситуації загальної загрози. Існує гостра необхідність поглиблення аналізу сімейного середовища, функції і структури сім'ї в аспекті наркоманії. Дуже багато (понад 50%) пацієнтів походить з сімей формально або фактично неповних, де дітей переважно виховують матері [2, 4, 8, 10].

З багатьох досліджень слідує, що батьки майбутніх наркоманів не вмiють виконувати багатьох виховних обов'язків. Вони мало цікавляться власними

дітьми, а особливо їх психологічними проблемами. Виховують дитину інтуїтивно без послідовної виховної системи. Крім того, не надають емоційної підтримки, безпеки і схвалення, особистих прикладів. Дитина втрачає контакт з батьками, які сконцентровані на власних справах і кар'єрі та часто не мають для дитини часу. У таких сім'ях родинні зв'язки між її членами ослаблені, а між батьками нерідко існує наявний або прихований конфлікт. Матері надмірно опікуються та контролюють дитину, часто підвищуючи емоції. Батьки, натомість, є домашніми тиранами, що визнають тільки контроль і кару та не мають впливу на виховання дітей. Конфлікти в родині виникають, в першу чергу, через вживання молодими людьми одурманюючої речовини. Важливим і, водночас, дуже складним є період дозрівання. В той час молода людина має потребу в любові та в порозумінні. Якщо в родині панує брак емоційного зв'язку і батьки не вміють порозумітися зі своєю дитиною, тоді вона шукає підтримки і відповіді на свої дилеми поза домом, серед ровесників, що вживають наркотики.

Тому профілактичні програми цілеспрямовані на порозуміння батьків з дитиною, особливо в період її інтенсивного розвитку. Батьки, які прагнуть встерегти своїх дітей від залежності одурманюючої сировини, мають дотримуватися певних принципів щодо упередження шкідливих залежностей, а саме вони мають:

- надати певні знання про наркотики;
- навчитися розпізнавати сигнали, що вказують на вживання їхніми дітьми наркотиків;
- зайняти категоричну позицію щодо вживання дітьми наркотичних речовин в будь-якій формі;
- стати зразком до наслідування;
- будувати сильні сімейні зв'язки через заохочення дітей до щирих розмов;
- встановити канон принципів і правил, яких потрібно дотримуватись;

- заохочувати до активності, сприяти і допомагати в розвитку відчуття власної гідності, незалежності, відповідальності та інших позитивних ознак;
- мати відчуття відповідальності за власну дитину і не залишатися байдужим до долі інших дітей;
- приєднатися до діючої групи підтримки;
- зав'язати знайомство з сусідами і батьками колег дитини;
- заохочувати дитину до запрошення колег додому;
- вміти слухати, коли говорять їх власні діти.

Профілактичні програми з боку батьків передбачають розмови з дитиною на тему наркоманії вже з наймолодших її років.

У наймолодших (I - III) класах дитина повинна отримати інформацію про те, що таке наркотики, чому вони заборонені правом, як виглядають і чому шкідливі. У IV - VI класах багато дітей мають схильність до наслідування ровесників, які користуються популярністю. В кінці шостого класу дитина повинна знати про шкідливі наслідки дії наркотиків на організм, а також про їх шкідливий вплив на функціонування сім'ї й суспільства. У гімназичних класах батьки повинні знати оточення, в якому знаходиться дитина. У цьому періоді дитина повинна ознайомитися з етапами наркотичної залежності, впливом наркотиків на серцево-судинну, дихальну та нервову системи, репродукційні механізми. Натомість, в середній школі молодь повинна знати сьогочасні та майбутні наслідки дій на плід при вживанні наркотиків, алкоголю й інших шкідливих речовин. У період з 10 до 12 років та з 18 до 20 років, коли молоді люди переживають кризу тотожності (згідно з Е. Н. Eriksona), варто подбати про створення оптимальних умов для їх розвитку. Вміння, ознаки і положення, представлені дорослими, можуть допомогти молодій людині подолати різні труднощі, пов'язані з цим періодом розвитку [10,11,13].

Виховні програми передбачають удосконалення виховних вмінь осіб (батьків, вихователів), відповідальних за розвиток та зрілість дітей і молоді. Суть їх в тому, що справжній вихователь, який систематично займається

виховною роботою не допустить, щоб діти в майбутньому мали відхилення від норм поведінки. До таких програм можна віднести, наприклад: Тренінг Ефективного Батьківства, розроблений Z. Gasia [3]. Його основою є навчання мислення та ведення бесід про своїх дітей; пізнання різних способів комунікабельності; міркування про батьківський авторитет; міркування про вплив на систему цінностей і переконань дитини; навчання вмінню розв'язувати конфлікти. Ці цілі стають досяжними в процесі тренувальних сесій. Програма Освіти Батьків, яку було розроблено полягає у спробі групи батьків допомоги іншим батькам у вихованні дітей. В цій програмі вирізняється три форми інтервенції: психотерапія, призначена для осіб, в яких присутні емоційні розлади; вміння допомоги собі в подоланні сімейних труднощів та в зміцненні внутрішніх сімейних співвідношень; групи підтримки, що зосереджуються на удосконаленні функціонування батьківського вчення розпізнання і відповідного реагування на відчуття дітей. Цикл складається з семи тематичних сесій кожна з яких супроводжується різними вербальними та невербальними засобами комунікації, у різноманітними практичної верифікації знань. Сесії присвячені наступним питанням: реалістичне сприйняття сім'ї дитиною, що почувається самотньою; фізичний і психічний розвиток дитини; групи ровесників; я кохаю та піклуюся; сексуальне життя молоді; контроль і дисципліна. Система Тренінгу Батьків призначена виключно для батьків, діти яких знаходяться в періоді розвитку статевої зрілості, чи наближаються до цього періоду. Принципова відміна цього тренінгу від інших полягає в тому, що збереження дітей відбувається їх власними силами, батькам належить лише ініціатива процесу, та нагляд за його перебігом. Тренінг обіймає шість сесій, присвячених питанням, в яких довіра є необхідною умовою для виникнення подальших змін у функціонуванні сім'ї. Тематика сесії: відкриття позитивних змін в дитині; стандарти цінностей; сприйняття і реалізм; процеси комунікації; специфіка періоду статевого дозрівання; батьківське піклування. Профілактичні програми, стимулюючі розвиток сімейних відносин, як правило, призводять до позитивного результату [6, 8, 9].

Розрізняють програми, подані нижче:

Підтримка Сімейних Співвідношень - програма, розроблена в США. Програма, перш за все, підкреслює роль таких почуттів, як щирість, співчуття, рівність в людських співвідношеннях, а також спрямовує до модифікації способів спостереження за індивідом та міжособистісних відносин. Програму Взаєморозуміння було розроблено Р. Cornesa. Вона обіймає водночас 10 - 12 сімей, які зустрічаються на чотирьох щотижневих двогодинних сесіях, супроводжуваних тренерами. Ця програма репрезентує цілісний підхід до сімейної системи, вона трактує сім'ю, як щось більше ніж внутрішні співвідносини декількох індивідів, вона підкреслює важливу роль здоров'я і доброго самопочуття усередині сім'ї. Створює умови для того, щоб учасники самі шукали сімейні тотожності, конструктивно підходили до проблем та справлялися з напругою, виникаючою з розладу сімейних відносин.

Програма Сімейні Взаємодії складається з чотирьох сесій для батьків, які передбачають активні дії у власному домі. Ці сесії тривають від двох до чотирьох тижнів і супроводжуються, щонайменше, двома тренерами. Доповненням до цього циклу є самостійна робота сім'ї, яка проводиться у власному домі, згідно з рекомендаціями спеціального підручника.

Високу оцінку з ведення профілактичної діяльності програма отримала завдяки: залученню до профілактичних дій сімей та школи; створенню можливості працювати у власному домі; допомагає набувати вміння, які можуть бути використані в різних сферах життя. Через свою легкість користується популярністю місцевої спільноти.

Рух Взаємодопомоги - профілактичні дії, що полягають у взаємодопомозі та підтримці батьків, які, в свою чергу, спираються на інших батьків, що зазнали аналогічних проблем та переживають ті ж самі піклування й неспокої, мають таку саму мету - захистити своїх дітей та зберегти сім'ю. Існують спеціальні товариства, клуби чи групи, члени яких зустрічаються систематично для того, щоб обговорювати власні проблеми, погоджувати форми виховних

впливів, виробити такі види загальногромадських і юридичних дій, які б допомагали в запобіганні залежностям та їх трагічним наслідкам.

Батьки проти наркоманії - це рух взаємодопомоги, що має на меті завдання здійснити наступні дії:

- звільнити будинки та школи від нелегального розповсюдження одурманюючих засобів, підтримати інших осіб та організації в подібних прямованнях;
- пропагувати освіту та взаємодію між батьками, вчителями і молоддю, навчати самовідповідальності та надавати можливість й допомогу в закінченні середньої школи;
- підтримувати зв'язок з школою, залучати учнів і батьків в шкільну, суспільну, спортивну і культурну діяльність, щоб таким чином, збільшити шанс на здобуток задовольняючих результатів.

Для досягнення цих цілей слід надавати своєчасно інформацію молоді, батькам та вчителям про небезпеку вживання одурманюючих засобів. Розбудовувати структуру освітніх закладів, допомагати розвитку шкільної політики в протидії розповсюдженню наркоманії. Тільки чітко функціонуюча родина, відкрита і зрозуміла, в якій діти народжуються в коханні, може встерегти своїх дітей від вживання наркотиків. Більшість профілактичних програм направлена на застосування ефективного запобігання залежностям, їх цілі повинні бути не заангажовані в залежності від середовища, в яких бере участь молодь.

Однак, більшість батьків не мають достатніх знань та потрібної кваліфікації, які уможливили б проведення комплексної профілактичної дії в сім'ї. Часто трапляється, що батьки, які запідозрять, що їх дитина вживає одурманюючу сировину, впадають в паніку, відчуваючи себе самотніми, на одинці зі своєю проблемою, та за браком потрібної їм підтримки. Не знають, куди потрібно звернутися за допомогою. Тому така важливу роль покладається на розробку програм з профілактики, що стосуються залежностей та призначені для сімей, які хочуть запобігти появі проблеми наркоманії в їх домі [9, 14, 15].

Згідно Z. Gasia [3] існують три основні форми цілеспрямованих дій на дорослих осіб, що займаються вихованням дітей та молоді:

- через спеціалістів в області знань з розвитку виховання та його розладів; через допомогу батькам і вихователям в отриманні таких вмінь, які сприяють кращій організації сімейного життя й виховного процесу;

- через створення умов для розвитку концепції взаємодопомоги, згідно з якою особи, що зазнають схожих проблем, об'єднуються в більш або менш формальні групи для боротьби з труднощами в подоланні залежності від наркотиків та алкоголю.

До перших та найважливіших сигналів, які не повинні недооцінюватися відносяться:

1. Зміни у поведінці молодого людини (дії, яких не помічали раніше) :

- виразний спад зацікавленості заняттями, які раніше були для нього привабливі;
- невдачі в навчанні;
- уникнення контактів, виразне небажання спілкуватися, брехня;
- нетерплячість, роздратованість;
- переми в активності (збудження або млявість);
- надмірний апетит або його брак;
- «дрібні» крадіжки, торгівля (зосередження на здобуванні грошей);

прогули;

- ізоляція, уникання контактів з друзями, та перебування в числі ровесників, які знаходяться у групі ризику;
- володіння наркотичними «аксесуарами», невідомими ліками, хімікатами та ін..

2.Зміни в зовнішньому вигляді:

- занедбаний вигляд або істотна зміна в стилі одягання;
- запах цигарок та алкоголю, або сліди хімікатів на одязі;

- почервоніння очей, розширені або звужені зіниці, тривалий катар (коли інфекція є виключена).

Інформацію про речовини можуть черпати з різних джерел, вона доступна, наприклад, в публікаціях PARPA, Державному Бюро у справах Протидії Наркоманії, MONAR. Користування загальнопольськими і місцевими джерелами інформації про вживання легальних та нелегальних одурманюючих речовин, зацікавленість причинами виникнення бажання вживати їх, та загальними симптомами, що вказують на їх вживання (етіологія та симптомологія) - дає відчуття «теоретичної підготовки до проблеми».

Дуже важливими є знання про розвиток виникнення залежностей. З цією метою варто актуалізувати роботу з психології розвитку молодшої людини, суспільну та виховну роботи, використовуючи інформацію, що була отримана під час педагогічних занять. Для остаточної підготовки на роль профілактика часто бракує практичних знань з профілактики: концепцій, стратегій, досліджень з профілактики, та знань з оцінювання дієвості профілактичних програм. Якщо вчитель - профілактик володіє вже знаннями про «явище» - наступним кроком до успіху в профілактиці є: мотивація до виконання профілактичних дій та поєднання їх з виховними діями. Ця робота не повинна вважатися за обов'язок, записаний в розпорядженні, вона повинна мотивуватися бажанням до самовдосконалення та надавати енергії виконуючому її. У цьому відношенні варто пам'ятати, що то має бути безперервний процес, який починається ще з отримання педагогічних знань. Розвиток профілактичних вмінь, пізнання нових концепцій і методів роботи із молоддю дозволяють, в свою чергу, накопичувати життєву енергію для подальшого збільшення своїх можливостей в роботі. Це є необхідний та вірний напрямок при нинішньому темпі зростання загрози. Дії, що вживаються, будуть тим ефективніше, чим швидше попередять загрозу, а не будуть за нею прямувати. Перелік професійних компетенцій вчителя можна множити. Але варто звернути увагу на деякі з них, насамперед:

- вмінні будувати і утримувати авторитет;

- вмінні допомоги собі порозумітися з власними емоціями;
- вмінні позитивного та свідомого моделювання, впровадження в життя принципів та норм з власного досвіду;
- вмінні вияву розуміння та поваги до молодої людини.

Підтримка, що надається через вихователів і викладачів являє своєрідну «імунну систему», яка захищає від загроз та оберігає від ризиків. Молоді люди, які відчують підтримку краще навчаються, мають більше задоволення від життя, почуваються здоровішими. Багатьох прикрих наслідків можна уникнути, якби вихователі і викладачі володіли відповідними особистісними компетенціями ми, знали та вміли керувати своїми емоціями і механізмами самозахисту, особливо в ситуаціях конфлікту з учнем, чи його батьками.

Аналізуючи вищевказане, нами обґрунтовано відповідний перелік особистісних компетенцій людини, яка здійснює виховну дію щодо упередження шкідливих залежностей (таблиця 1).

Підсумовуючи вищевказане ми дійшли висновку, що боротьба зі шкідливими звичками сучасної молоді передбачає сумісні зусилля родин, вихователів та викладачів, які на засадах довіри, відкритості, емпатії і порозуміння формують оптимальні умови пошуку власної тотожності.

Таблиця 1. Особистісні компетенції щодо упередження шкідливих залежностей серед молоді

Особистісні компетенції людини, яка здійснює виховну діяльність	Характеристика дій	Значення для виховання та розвитку молодої людини у подоланні шкідливих залежностей
Готовність до сприйняття ш аналізу проблеми	Вміння вести спостереження, розуміння душевних розладів та емоційних станів молоді, влучна інтерпретація гострих ситуацій та їх	Пошук власної тотожності в атмосфері порозуміння, емпатії, придбання вміння розв'язування міжособистісних конфліктів

	розв'язання	
Готовність до підтримки	Готовність надати допомогу в усвідомленні виховних цілей та застосуванні принципів реалізації виконання оздоровчих завдань і усвідомлення відповідальності за негативні наслідки шкідливих залежностей	Формування відчуття відповідальності, усвідомлення та розуміння негативних наслідків шкідливих залежностей
Здатність чітко викладати думки та аргументи	Зрозумілий для молодшої людини спосіб поведінки, яким керуються у процесі виховних заходів	Знайомство з правилами та принципами оптимальних міжособистісних відношень, формування власної системи цінностей
Готовність до адекватного аналізу проблеми	Специфічний стан готовності до спостереження за негативними сигналами щодо шкідливих залежностей молоді	Відчуття безпеки та надійності у подоланні шкідливих залежностей
Готовність до Відкритого діалогу	Вміння уважно вислухати, аргументи молодшої людини і представити йому свої аргументи щодо негативного впливу на здоров'я шкідливих залежностей	Придбання вміння в сфері конструктивного діалогу з іншими людьми та ведення переговорів
Здатність достосуватися до індивідуальних ситуацій	Пристосовування до індивідуальних умов молодшої людини щодо причин її шкідливих залежностей	Шанс на формування власної гідності, оптимальне використання власного потенціалу, інтеграція досвіду тих хто поборов шкідливі залежності
Готовність до використання правових засад боротьби із шкідливими залежностями	Визначення чітких меж застосування норм, правил і заборон, що виникають із існуючих законоположень (напр. пиття алкоголю, вживання наркотиків і т.п.)	Вміння поважати правила, відмова від алкогольного або сексуального знайомства, зменшення ризику вживання наркотиків та ін.
Готовність до надання конкретних	Надання у виборі конструктивного способу життя молодшої людини	Шанс на пізнання та порівняння можливостей у визначенні своєї

<p>пропозицій щодо формування сучасної системи цінностей та особистісного саморозвитку</p>	<p>конкретних пропозицій щодо вибору авторитетів та цінностей</p>	<p>ідентичності, оптимального вибору своєї життєвої стежки</p>
---	---	--

Бібліографія

1. Cekiera Cz., *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Towarzystwo Naukowe KUL. Lublin 1993.
2. Cierpiałkowska L., *Oblicza współczesnych uzależnień*, UAM, Poznań 2006.
3. Gaś Z.B., *Profilaktyka w szkole*, WSiP, Warszawa 2006.
4. Karpowicz P., *Narkotyki. Jak pomóc człowiekowi i jego rodzinie*, Białystok 2002.
5. Łuczak E., *Przemiany w rozwoju zjawiska narkomanii*, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2004.
6. Mcwhirter J., *Zagrożona młodzież*, PARPA, Warszawa 2005.
7. Moskalewicz J. (red.), *Alkoholizm i narkomania*, Polskie Towarzystwo Psychiatryczne, Tom 21, Warszawa 2008.
8. Ogińska-Bulik N. (red.), *Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*, wyd. WSHE, Łódź, 2006.
9. Ostaszewski K., *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
10. Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, PWN, Warszawa 2008
11. Robson P., *Narkotyki*, wyd. Medycyna Praktyczna, Kraków 1997.
12. Pstrąg D., *Wybrane zagadnienia z problematyki uzależnień*, wyd. WSP, Rzeszów 2000.
13. Rogers P., Goldstein L., *Narkotyki i nastolatki. Zagrożenia, zapobieganie, leczenia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

14. Steciwko A., Pirogowicz I., *Dziecko i jego środowisko. Uzależnienia a dzieci i młodzież*, Cinto, Wrocław 2006.
15. Szczepkowski J., *Terapia młodzieży z problemem narkotykowym*, Akapit, Toruń 2007.